

Voľný čas žiaka ako pedagogický problém

Doc. dr. VILIAM HAAS, CSc.,
Pedagogická fakulta UK v Trnave

Voľný čas žiaka základnej školy ako jednoznačná kategória je problém v našej pedagogickej literatúre dosiaľ málo spracovaný. Obsah činností voľného času žiaka je problém špecifický, vlastný tomuto vývinovému obdobiu dieťaťa a zohráva v jeho živote významnú úlohu.

Voľný čas dieťaťa v svojej vnútornej štruktúre činností rešpektuje vlastné osobné rozhodovania voľby medzi rôznymi druhmi činností, ktoré priestor voľného času v svojom obsahu deťom umožňuje. Tým sa uplatňuje jeden zo zásadných princípov výchovy, t. j., že človek nemá byť len »produktom vnútorného vlastného poznávania a svojho hodnotenia tohto poznania... Priestor vnútornej diferenciacie vo voľnom čase, priestor onej vlastnej zodpovednosti, je vlastne priestorom výberovej individuálnej sebadiferenciácie, v ktorom zvonku manipulovaný objekt výchovy manipuluje sám so sebou.¹⁾ Voľný čas školákov v svojej obsahovej a koncepcnej podstate umožňuje teda v sebe čiastočnú sebarealizáciu každému dieťaťu v miere, ktorá s plnením povinností vyplývajúcich ako nutnosť z prípravy pre život vytvára širšie možnosti pre plnenie spoločenských výchovných cieľov. Dieťa, ktoré by bolo len manipulované, vedené, riadené a usmerňované, v svojej činnosti obmedzované len plnením stanovných úloh, stalo by sa nesamostatným, bolo by bez vlastnej iniciatívy a schopnosti samostatne sa rozhodovať — teda v zásadnom rozpore s cieľmi našej socialistickej výchovy. Naš školský systém a výchovné zariadenia pre deti v mimovyučovacom a voľnom čase sú budované na báze otvoreného systému. Vytvárajú pre deti svojím pôsobením také podmienky, aby sa u každého dieťaťa rozvíjala samostatnosť, vlastná iniciatíva, schopnosť tvorivo pristupovať k riešeniu problému a vytvárali sa podmienky pre všestranný harmonický rozvoj osobnosti.

¹⁾ Meisner, J.: *Antropologická funkcia voľného času mládeže*. Pedagogika, 1967, č. 6, s. 896—897.

Vymedziť, ktoré činnosti a ktorý priestor charakterizovať ako voľný čas detí, je obtiažne preto, že povaha niektorých činností detí má implicitnú rozpornosť nutnosti, či povinnosti a voľnosti, a tiež preto, že pri posudzovaní činnosti detí ako povinnosti má nemalú mieru subjektívny postoj samotného žiaka. Ak sa dosiaľ nedosiahla jednota v názore na to, čo považovať za voľný čas dospelých, aké a ktoré činnosti sú preň charakteristické, hoci problému voľného času dospelých bolo dosiaľ venované hodne pozornosti, nebude o nič ľahšie určiť definíciu pojmu voľný čas školopovinných detí.

Pri určení voľného času detí budeme vychádzať podobne ako sociológovia u dospelých z rozpornosti voľného času a práce, pričom za prácu žiakov budeme považovať učenie žiakov v škole. Učenie, učebná práca žiakov má všetky charakteristické črty práce — pracovných povinností dospelých. Vykonáva sa v presne vymedzenom čase, vyžaduje od detí duševnú i telesnú námahu a činnosti, ktoré dieťa unavujú a vyčerpávajú, má vysokú spoločenskú hodnotu, ktorá sa neskôr perspektívne prejaví v zefektívňovaní celého národného hospodárstva a kultúrno-politickej úrovni spoločnosti. Učenie, učebnú činnosť žiaka treba považovať za skutočne namáhavú prácu, ktorej náročnosť zo dňa na deň stúpa.

Deň žiaka, tak ako aj dospelých, má 24 hodín. Čas týchto hodín žiak spotrebuje na spánok, ostatný čas je časom bdenia. Čas bdenia je zhruba rozdelený, ak toto delenie chápeme z hľadiska potrieb našej štúdie, na čas vyučovací a čas mimovyučovací. Ak prijmeme zásadu, že budeme stotožňovať vyučovací čas s pracovným časom dospelých, znamená to, že sa u žiakov plne vyčerpávajú pracovné povinnosti v čase vyučovania tak ako u dospelých v pracovnom čase. Pre vytvorenie určitého systému v posudzovaní pracovného a denného režimu žiaka je však nutné, aby sme túto zásadu prijali. Pri tom sa určite nedopúšťame pozoruhodnejšej chyby, ktorá by viedla k nesprávnemu metodologickému prístupu k riešenému problému.

Z rozdelenia času bdenia na čas vyučovací a čas mimovyučovací logicky plynie, že do mimovyučovacieho času patrí i voľný čas. Mimovyučovací čas je teda voľnému času kategóriou nadradenou. Nie je teda správne stotožňovať mimovyučovací čas detí s ich voľným časom. Domnievame sa, že len tak sa mohlo stať, že M. Švigová konštatovala: »Najviac voľného času má naša mládež, ako robotnícka, tak študujúca. Vo všedný deň 4—7 hodín denne, v nedeľu 11—11,30 hodín. Maximálne 53 hodín týždenne.«²⁾ Naša mládež, najmä študujúca, i deti navštevujúce základnú školu majú oveľa menej voľného času, ako uvádza M. Švigová.

1.1 V dennom režime školáka určitou konštantou, ktorá má tiež vzťah k voľnému času žiaka a jeho náplni, je spánok. V našom výskume sme zistili, že žiaci 9. ročníka spia priemerne 9 hodín, žiaci 3. ročníka 10 hodín 45 minút (tab. č. 1). V porovnaní s dospelými školopovinné deti spia o 2 až 3 hodiny viac. Priemerný čas spánku dospelých u nás sa pohybuje okolo 7 hodín 15 minút do 7 hodín 40 minút.³⁾ Ak by sme porovnali mieru

²⁾ Durič, L.: *Práceschopnosť žiakov pri dvojsmennom a striedavom vyučovaní*. Bratislava SNP, 1960, s. 6.

³⁾ Filipcová, B.: *Človek, práca, voľný čas*, Praha, Svoboda 1966 s. 113.

Tabuľka č. 1

Doba spánku a bdenia školopovinných detí

Ročník	Miesto	Dievčatá				Chlapci			
		Spánok			Bdenie hodín	Spánok			Bdenie hodín
		od	do	hodín		od	do	hodín	
3. roč.	dedina	20,00	6,45	10,45	13,15	20,05	6,45	10,40	13,20
	mesto	19,45	6,30	10,45	13,15	20,00	6,35	10,35	13,25
	spolu	19,52	6,37	10,45	13,15	20,03	6,40	10,37	13,23
5. roč.	dedina	20,45	6,25	9,35	14,25	20,21	6,35	10,14	13,46
	mesto	20,22	5,30	10,08	13,52	20,48	6,35	9,47	14,13
	spolu	20,34	6,27	9,53	14,07	20,34	6,35	10,01	13,59
7. roč.	dedina	20,50	6,37	9,47	14,13	20,45	6,38	9,53	14,07
	mesto	20,20	6,30	10,10	13,50	21,00	6,20	9,20	14,40
	spolu	20,35	6,33	9,58	14,02	20,53	6,29	9,36	14,24
9. roč.	dedina	21,14	6,40	9,26	14,34	21,00	6,35	9,35	14,25
	mesto	21,30	6,23	8,53	15,07	21,20	6,40	9,20	14,40
	spolu	21,22	6,32	9,10	14,50	21,10	6,37	9,27	14,33

spánku našich detí s mierou spánku s deťmi v zahraničí, napr. v ZSSR, je čas spánku približne rovnaký. Deti 3.—5. ročníka v ZSSR spia zhruba 11 hodín, 7. ročníka 10 hodín a 9. ročníka 9 hodín.⁴⁾

Spánok detí nie je indiferentnou veličinou vo vzťahu k voľnému času detí. Nedostatok spánku sa prejavuje únavou nielen pri pracovnej činnosti žiaka v procese učenia, ale odráža sa v celej jeho činnosti mimo vyučovania. Nevyspaté dieťa nevládze sa venovať napr. tzv. aktívnemu odpočinku, tj. hrám, športu, turistike atď. pre únavu, ktorú spôsobuje organizmu nedostatok spánku.

Čas denného bdenia školopovinných detí zaberá čas strávený priamo v škole na vyučovaní. Vyučovací čas žiakov má v dennom režime žiaka nielen stálu a pevnú mieru a hodnotu, ale mnohé činnosti žiaka v mimovyučovacom čase svojím obsahom sú buď ním ovplyvňované, naň nadväzujú alebo sú s ním spojené spätnoväzobne. Z toho plynie, že vyučovací čas v dennom režime žiaka má vzťah k jeho voľnému času.

Učebné plány našej základnej školy dosahujú možnosť širokej škály využitia tzv. nepovinného vyučovania. V dennej praxi našich základných škôl sa táto voľnosť značne využíva. Je však nesprávne, že sa z hodín nepovinného vyučovania často stáva riadne vyučovanie. Napr. práca v záujmovom krúžku je zásadne dobrovoľná. Žiak by mal byť šťastný, že sa dostal do niektorého záujmového krúžku, ktorý zodpovedá jeho záľube, a že môže realizovať svoje záujmy v určitom odbore. Avšak priemerne 70 % žiakov považuje prácu v záujmovou krúžku za pracovnú povinnosť, ktorú robí pod nátlakom. A tak miesto toho, aby činnosť v záujmovom krúžku mala charakter činnosti, ktorá patrí do sféry voľného času žiaka, z hľadiska žiakov je poväčšine považovaná za pracovnú povinnosť, i keď azda nie celkom so všetkými atribútmi učebnej povinnosti v škole.

⁴⁾ Durič, L.: *Práceschopnosť žiakov pri dvojsmennom a striedavom vyučovaní*. Bratislava, SPN 1960, s. 6.

1.2 Účasťou žiaka na vyučovaní nekončí jeho učebná povinnosť. Rôzne teórie i praktické pokusy usilovali o to, aby žiak po skončení vyučovania nemal viacej učebnej povinnosti. Domnievame sa, že by to bolo správne. Zatiaľ však je situácia taká, že časť učebných povinností žiaka sa presúva do jeho mimovyučovacieho času a zaberá v ňom určitý priestor (tabuľka č. 2), ktorý významne ovplyvňuje mieru voľného času žiaka. Naše výsku-

Tabuľka č. 2

Zataženosť žiakov domácimi úlohami

Deň	Pondelok	Utorok	Streda	Štvrtok	Piatok
Trieda/Čas	hod/min	hod/min	hod/min	hod/min	hod/min
5. ročník	1/30	1/50	2/25	2/15	0/30
9. ročník	1/40	2/20	3/—	2/30	0/45

my miery času učebných povinností žiaka doma zodpovedajú relatívnej skutočnosti. Dotvrdzujú to aj výskumy nami skôr vykonané.⁵⁾ Výsledky nášho výskumu uvádzame v priemeroch hodín potrebných na vypracovanie domácich úloh žiakmi na jednotlivé dni. Tieto údaje je však treba chápať zo značnou mierou variability.

1.4 Pre určenie miery voľného času školopovinných detí je potrebné prihliadať na čas, ktorý deti strávia pri tzv. nutných činnostiach, tj.:

- a) dochádzkou do školy a zo školy,
- b) nutnými biologickými činnosťmi,
- c) pomocou rodičom.

1.4.1 Zriadenie jednotnej povinnej základnej školy veľmi kladne ovplyvnila nielen podmienky štúdia detí školopovinného veku, ale významne ovplyvnilo i predĺženie voľného času detí. Napr. do obvodných meštianskych škôl zriadených na Slovensku v roku 1935 dochádzali deti z okruhu 5—6 km, a to najčastejšie pešo, výnimočne bicyklom. Ak sa v súčasnej dobe nenachádza základná škola v mieste bydliska detí, všade dochádzajú autobusy tak, aby sa deti načas s minimálnou stratou času dovezli do školy a zo školy. Ak chceme napriek tejto skutočnosti určiť mieru voľného času detí, musíme brať do úvahy čas, ktorý strávia deti na ceste do školy a zo školy (tab. č. 3).

1.4.2 Pre určenie miery voľného času detí je dôležité brať do úvahy tiež čas strávený na nutné biologické a hygienické potreby, ktoré sú náročné na čas detí (tab. č. 4). Nie sú to malé časové straty. Pohybujú sa v priemere denne od 1 hod. 15 min. až do 2 hodín. Väčšie rozdiely v podstate medzi deťmi na dedine a v meste, ako dokazuje náš výskum, niet. V 5. ročníku, kde deti pomerne viac času strávia pri obede, je to, ako sme zistili, pre dlhšie čakanie na obed. V školských jedálňach majú pri podá-

5) Haas, V.: *Pracovný čas žiakov ZDŠ*, Jednotná škola, 1970, č. 8, s. 715.

Tabuľka č. 3

Čas strávený deťmi na ceste do školy a zo školy
(Čas je udaný v minútach)

Trieda – ročník	3. ročník		5. ročník		7. ročník		9. ročník	
Prostredie	D	M	D	M	D	M	D	M
Cesta do školy	19	10	17	9	20	7	17	7
Cesta zo školy	22	12	20	12	23	8	18	7
Spolu	41	22	37	21	43	15	35	14

Vysvetlivky: D = dedina
M = mesto

Tabuľka č. 4

Nutné biologické činnosti detí
(Čas je uvedený v minútach)

Trieda – ročník	3. ročník		5. ročník		7. ročník		9. ročník	
Prostredie	D	M	D	M	D	M	D	M
Ranná toaleta a raňajky	23	31	25	26	22	25	24	25
Obed	28	33	57	53	29	40	21	26
Večera a príprava na spanie	21	30	38	34	31	29	28	21
Spolu	72	94	120	113	82	94	73	72

Vysvetlivky: D = dedina
M = mesto

vaní obedov spravidla prednosť žiaci z nižších ročníkov. Žiaci 5. ročníkov musia preto trochu čakať.

1.4.3 Zamestnanosť oboch rodičov obyčajne kladie určité nároky na pracovné činnosti detí zamerané pre potrebu rodiny. Výskumom sme zistili, že tieto povinnosti zamestnávajú deti denne v priemere v 3. ročníku asi 50 minút, v 5. ročníku asi 95 minút, v 7. ročníku asi 105 minút a v 9. ročníku až 130 minút.

Sumár nutných činností, ktoré deti musia vykonávať, činí denne priemerne 4 hodiny 9 minút až 5 hodín 55 minút (tab. č. 5).

Poznanie denného časového sumáru činností detí (t. j. vyučovacieho času nutných činností a spánku (tab. č. 6) umožňuje nám určiť mieru denného voľného času, v ktorom sa deti môžu venovať ľubovoľným činnostiam vyplývajúcim z osobných záujmov (tab. č. 7). Miera voľného času u detí školopovinného veku sa pohybuje denne v priemere od 4 hodín 30 minút po 2 hodiny 20 minút.

1.6 Miera voľného času v dňoch pracovného pokoja sa aj u detí školopovinného veku úmerne zväčšuje. Výskumom sme zistili, že čas spotre-

Tabuľka č. 5

Nutné činnosti v denných povinnostiach školáka

P. č.	Činnosť	3. ročník		5. ročník		7. ročník		9. ročník	
		dedina	mesto	dedina	mesto	dedina	mesto	dedina	mesto
1.	Ranná toaleta a raňajky	23	31	25	26	22	25	24	25
2.	Cesta do školy	19	10	17	12	20	7	17	7
3.	Obed a poludňajšia prestávka	28	33	57	53	29	40	21	26
4.	Cesta do školy	22	12	20	12	23	8	18	7
5.	Pomoc rodičom	48	58	97	96	108	103	153	113
6.	Príprava na vyučovanie	94	70	100	114	105	121	116	135
7.	Večera a príprava na spánok	21	30	38	34	31	29	28	21
Spolu	nutná činnosť	255 (4/15)	244 (4/04)	354 (5/54)	347 (5/45)	338 (5/38)	333 (5/33)	377 (6/17)	334 (5/34)

Poznámka: a) Údaje sú v minútach.

b) Čísla v sumáre v zátvorke sú hodiny/minúty.

Tabuľka č. 6

Denný časový sumár činností

(spánok, vyučovací čas a nutné činnosti)

P. č.	Druh činnosti	3. ročník		5. ročník		7. ročník		9. ročník	
		dedina	mesto	dedina	mesto	dedina	mesto	dedina	mesto
1.	Spánok	10/43	10/40	9/54	9/56	9/50	9/45	9/31	9/07
2.	Činnosti nutné	4/15	4/07	5/54	5/45	5/38	5/33	6/17	5/34
3.	Počet vyučovacích hodín v priemere	4/36	4/36	5/12	5/12	6/00	6/00	6/24	6/24
Spolu		19/34	19/23	21/00	20/53	21/28	21/18	22/12	21/05

Tabuľka č. 7

Hrubé vymedzenie voľného času detí v dennom režime školáka

P. č.	Časová miera	3. ročník		5. ročník		7. ročník		9. ročník	
		dedina	mesto	dedina	mesto	dedina	mesto	dedina	mesto
1.	Deň má	24/00	24/00	24/00	24/00	24/00	24/00	24/00	24/00
2.	Činnosti nutné a povinné	19/34	19/23	21/00	20/53	21/28	21/18	22/12	21/05
Ostáva na voľné činnosti		4/26	4/37	3/00	3/07	2/32	2/42	1/48	2/55

Poznámka: hodín/minút

bovaný deňmi na nutné činnosti, tj. na rannú toaletu, na obed, na domáce práce, na prípravu do školy, a čas strávený spánkom pohybuje sa v rozpätí 16 hodín 19 minút až 18 hodín 24 minút (tab. č. 8). Žiaci základnej školy v dňoch pracovného pokoja, tj. v sobotu a v nedeľu, majú denne na činnosti voľného času priemerne 5 hodín 36 minút až 7 hodín 41 minút.

Tabuľka č. 8

Priemerná dĺžka času strávená školopovinnými žiakmi v sobotu a v nedeľu pre uvedené činnosti v tabuľke

P. č.	Činnosť/Ročník	3. ročník	5. ročník	7. ročník	9. ročník
1.	Čas strávený spánkom	11/25	11/05	10/55	10/35
2.	Ranná toaleta a raňajky	—/38	—/42	—/38	—/45
3.	Večerná toaleta a večera	—/53	—/52	—/48	—/50
4.	Čas strávený pri obede	—/38	—/45	—/40	—/43
5.	Domáce práce — pomoc rodičom	1/15	2/—	2/35	2/25
6.	Vypracúvanie školských úloh	1/30	2/30	2/—	2/30
Spolu		16/19	17/54	17/36	17/48

Poznámka: hodiny/minúty

2. DRUHY ČINNOSTÍ DETÍ VO VOĽNOM ČASE

Pri skúmaní činností vykonávaných žiakmi základnej školy vo voľnom čase zisťovali sme najfrekvencovanejšie činnosti, ktorých realizácia, ako predpokladáme, uspokojuje záujmy najpočetnejšej časti žiakov.

2.1 Mieru frekvencií činností vo voľnom čase sme zisťovali u žiakov 5., 7. a 9. ročníkov dotazníkom, u žiakov 3. ročníka dotazníkovou metódou spojenou s osobným pohovorom. Spolu u 975 žiakov: z toho u 436 dievčat a u 539 chlapcov. Žiaci mali vyznačiť v dotazníku 4 činnosti, ktorým sa najviac venujú vo voľnom čase. Pre základnú orientáciu žiakov uviedli sme 20 druhov činností, o ktorých sme predpokladali, že sú žiakmi najviac obľúbené, resp. že sa im vo voľnom čase venujú. Činnosti sme v dotazníku uviedli voľne, bez akejkoľvek nadväznosti v nasledovnom poradí:

- 1) čítanie beletrie a časopisov,
- 2) voľné hry (naháňačky), skrývačky, kolové, hry v prírode atď.),
- 3) štúdium odbornej literatúry (najmä technickej),
- 4) športové hry (hádzaná, odbíjaná, hry s loptičkami atď.),
- 5) vychádzky s priateľmi,
- 6) »koníčky« (zber známok, fotografií, pohľadníc, hmyzu, rastlín atď.),
- 7) návšteva kina,
- 8) návšteva divadla,
- 9) sledovanie televízie a rozhlasu,
- 10) futbal — hokej,
- 11) bicyklovanie,
- 12) sánkovanie,
- 13) plávanie,

- 14) lyžovanie,
- 15) domáce práce (starostlivosť o súrodencov, práce okolo domu, v záhrade atď.),
- 16) korčuľovanie,
- 17) hra na hudobný nástroj,
- 18) technické záľuby (modelárstvo, konštruktérstvo atď.),
- 19) ručné práce dievčenské (vyšívanie, háčkovanie atď.),
- 20) sledovanie, resp. účasť na športových podujatiach,
- 21) iné.

Športové činnosti sme v dotazníku rozdelili preto, aby sme mohli poznať diferencovanejšie záujmy o tieto činnosti, a aj preto, že niektoré športy, ako napr. korčuľovanie, lyžovanie, plávanie atď., sú podmienené určitými, najmä materiálnymi podmienkami. Oddelili sme návštevu divadla od návštevy kina preto, lebo návštevu divadla považujeme za kvalitatívne inú kultúrnu činnosť ako návštevu kina. Neoddelili sme sledovanie televízie od sledovania rozhlasu pri prvom výskume. Pri spracúvaní dotazníkov sa ukázalo, že je to chyba, a boli sme preto nútení dodatočne osobitne zisťovať záujem žiakov o televízne a rozhlasové relácie. Zistili sme, že deti majú o televízne vysielanie väčší záujem ako o rozhlasové relácie.

Technická stránka výskumu bola celkom jednoduchá. Žiakom sme vysvetlili, čo od nich chceme, čo chceme zistiť a ako majú s dotazníkom pracovať.

2.2 Ako ukázal výskum (tab. č. 9), chlapci sa vo voľnom čase venujú futbalu a hokeju, a to až 17,03 %, čo sme i predpokladali. A tak isto sme predpokladali, že bude menej tých, ktorí medzi svoje obľúbené činnosti zaradia lyžovanie (2,33 %, sánkovanie (1,13 %) a plávanie (2,19 %), a to preto, lebo v oblasti južného a juhozápadného Slovenska, kde sme výskum robili, pre tieto športy nie sú primerané prírodné podmienky. Náš predpoklad nám potvrdili i rozhovory so žiakmi.

Tabuľka č. 9

Činnosti chlapcov základnej školy vo voľnom čase v súhrne

Počet: 539

P. č.	Vo voľnom čase vykonávané činnosti	3. ročník %	5. ročník %	7. ročník %	9. ročník %	Spolu %
1.	Futbal — hokej	12,54	13,60	26,31	15,68	17,03
2.	Voľné hry	24,13	18,36	13,81	11,11	16,85
3.	Bicyklovanie	21,84	12,24	17,76	9,80	15,41
4.	Čítanie	14,44	14,96	5,92	16,39	12,93
5.	Športové hry	9,19	7,48	13,15	15,03	11,21
6.	Televízia — rozhlas	10,34	12,24	7,23	11,76	10,39
7.	„Koničky“	—	11,56	3,29	3,92	4,69
8.	Návšteva kina	5,74	4,76	—	—	—
9.	Lyžovanie	—	0,68	5,92	2,61	2,33
10.	Plávanie	—	2,85	4,62	1,31	2,19
11.	Vychádzky	1,15	0,68	—	4,57	1,60
12.	Sánkovanie	—	0,68	1,97	1,96	1,13
13.	Návšteva divadla	—	—	—	3,27	0,82
14.	Hra na hudobný nástroj	—	—	—	1,31	0,43

U dievčat sa najväčšej obľube medzi činnosťami voľného času teší čítanie, ktorému sa venuje až 19,69 % žiačok (tab. č. 10). Pomerne väčšej pozornosti a záujmu v porovnaní s chlapcami sa teší u dievčat plávanie (3,55 %). Lyžovaniu a sánkovaniu sa pomerne venuje málo dievčat, a to z tých istých dôvodov, ako sme uviedli pri chlapcoch. Krasokorčuľiarsky šport ovplyvňuje najmä záujem dievčat o korčuľovanie (3,54 %).

Tabuľka č. 10

Činnosti dievčat základnej školy vo voľnom čase v súhrne

Počet: 436

P. č.	Vo voľnom čase vykonávané činnosti	3. ročník %	5. ročník %	7. ročník %	9. ročník %	Spolu %
1.	Čítanie	20,59	17,76	14,63	25,80	19,69
2.	Voľné hry	22,07	16,45	26,01	4,30	17,21
3.	Ručné práce	13,23	11,84	12,76	8,60	14,11
4.	Televízia — rozhlas	10,29	9,21	9,75	13,97	10,80
5.	Športové hry	10,28	6,58	9,75	9,67	9,07
6.	Bicyklovanie	5,88	5,92	4,95	5,39	5,54
7.	Vychádzky	4,41	2,63	2,44	11,82	5,32
8.	Plávanie	—	3,94	5,96	4,30	3,55
9.	Korčuľovanie	2,94	5,26	1,62	4,30	3,54
10.	„Koničky“	—	9,87	1,62	—	2,87
11.	Návšteva kina	4,42	5,26	—	—	2,42
12.	Hra na hudobný nástroj	2,94	2,63	0,89	—	1,61
13.	Návšteva divadla	—	—	—	5,37	1,34
14.	Lyžovanie	1,47	1,37	—	2,15	1,15
15.	Cudzie reči	—	—	—	3,22	0,81
16.	Sánkovanie	1,47	0,66	—	1,07	0,80

Niektoré činnosti, ktoré sme uviedli ako možné pre činnosť vo voľnom čase v našom dotazníku, ako napr. domáce práce, deti nepovažujú za činnosti vo voľnom čase alebo ich ako také nepreferujú. Treba tiež vysvetliť, ak u dievčat 7. a 9. ročníka v tabuľka č. 10 nemáme vyjadrený záujem o návštevu kina, neznamená to, že dievčatá zo 7. a 9. ročníka nenavštevujú filmové predstavenia, no návštevu filmových predstavení neuvádzajú medzi svojimi štyrmi preferovanými činnosťami voľného času. Podobne je to i u iných činností.

Neuspokojuje nás záujem o technické činnosti, najmä u chlapcov, u ktorých ich len 1,62 % zaradili medzi štyri prvé preferované činnosti voľného času medzi preferovanými činnosťami. To však tiež neznamená, že by sa niektoré dievčatá nevenovali vo voľnom čase technickým záujmovým činnostiam.

3. ČINNOSTI DETÍ VO VOĽNOM ČASE A ICH VŠESTRANNÝ HARMONICKÝ ROZVOJ OSOBNOSTI

Rozvoj subjektívnych dispozícií detí, ktoré sú každému vlastné v ich kvalitatívnych osobitostiach, je vo významnej miere podmienený aktívnym pôsobením vonkajších činiteľov a dynamikou prostredia, v ktorom dieťa žije. Jedným z najvýznamnejších činiteľov pôsobiacich na duševný a telesný rozvoj každého školopovinného dieťaťa je samozrejme základná

škola. Naša socialistická škola je bohatým potencionálnym zdrojom výchovno-vzdelávacieho pôsobenia na dieťa a ústredným činiteľom v celom systéme výchovy dorastajúcej generácie. Hoci mimovyučovací čas detí v porovnaní s časom, ktorý dieťa trávi v škole, má širšie časové dimenzie, predsa intenzita výchovne pôsobiacich činiteľov v tomto čase nemá zďaleka taký najmä formatívny potenciál ako škola. V socialistickej spoločnosti niet však pri výchove detí školopovinného veku rozporov a protichodných záujmov medzi výchovnými úlohami a cieľmi školy a výchovným pôsobením mimoškolských a mimo vyučovania pôsobiacich výchovných činiteľov. Táto skutočnosť ve vzájomnej nadväznosti i v spätnoväzbe pôsobení nielen umožňuje týmto zariadeniam aktívnu výchovnú činnosť, ale významne ju i zefektívňuje. Do sféry mimovyučovacieho času patrí ako intenzívne výchovne pôsobiaci činiteľ voľný čas detí s jeho činnosťami.

3.1 Hoci činnosti detí vo voľnom čase majú svoje osobitné, charakteristické črty, predsa je tu zjavný vplyv školy, jej výchovno-vzdelávacieho obsahu, ktorý sa prejavuje najmä na ovplyvňovaní a usmerňovaní záujmov detí. Dôkazom toho sú jednotlivé druhy činností detí v ich voľnom čase. Škola svojím výchovno-vzdelávacím obsahom nie je teda indiferentným činiteľom vo vzťahu k voľnému času detí. Naopak. Dobrá výchovná práca školy môže významne nenútene ovplyvňovať činnosti detí vo voľnom čase a usmerňovať ich tak, aby boli v súlade nielen s osobnými záujmami detí, ale tiež so záujmami celospoločenskými.

3.2 Určiť význam a funkciu voľného času žiakov základnej školy je zložitý, preto sa pokúsime len o hrubý náčrt cieľa a úlohy voľného času škôlaka, ktorý chápeme ako jeden z podsystémov celospoločenského systému výchovy a vzdelávanie dorastajúcej generácie.

Voľný čas má predovšetkým obsahom svojich činností za cieľ odstrániť únavu žiaka, a to tak fyzickú ako i psychickú, ktorá vznikla vplyvom učebnej činnosti žiaka alebo jeho iných pracovných povinností. Voľný čas umožňuje žiakovi precítiť slobodu vlastného rozhodovania o činnostiach, pre konanie ktorých sa rozhodol. Umožňuje mu zbaviť sa vedomia nutnosti konania, tj. takého, ktoré ho unavuje a v konaní obmedzuje. Vedomie slobody rozhodovania a konania spôsobuje žiakovi radosť a šťastie, ktoré hlboko citovo prežíva. Voľný čas umožňuje deťom, aby boli deťmi v svojom konaní, správaní, v činnostiach atď. ako v prejavoch vlastnej osobnosti primeraných ich veku a záujmom.

Voľný čas povahou svojho obsahu umožňuje deťom realizáciu vlastnej osobnosti. V hrách, športoch, technických a umeleckých záujmoch a činnostiach, a to tak v oblasti citovej, intelektuálnej ako i v pracovných zručnostiach. Vo voľnom čase si dieťa môže voľiť slobodne činnosti, ktoré vyhovujú jeho duševným a fyzickým schopnostiam a záujmom, ktorými môže bez zábran vyrovnávať prípadnú disharmóniu prežívaného, či precitovaného stavu. Činnosti detí vo voľnom čase uspokojujú túžby detí po ďalšom poznávaní a zdokonaľovaní vlastnej osobnosti a napomáhajú ich osobnostnému rozvoju.

3.3 I keď je voľba činnosti dieťaťa vo voľnom čase slobodná, predsa tu nejde o absolútnu slobodu voľby činnosti v hociktorom smere. Niektoré

činnosti, resp. realizácia niektorých záujmov detí, sú spravidla podmienené určitými materiálnymi, personálnymi alebo celým radom ďalších podmienok. Napr. pestovanie určitého druhu športu je podmienené príslušným športovým zariadením. Ak školák nemá takéto zariadenie k dispozícii, nemôže šport, ktorý by rád pestoval, realizovať. Ak má školák záujem o technické činnosti, pre ktoré však nemá potrebné zariadenie a vhodného inštruktora, taktiež nemôže rozvíjať svoje záujmy. Táto skutočnosť je dôležitá z hľadiska pokusu vytvoriť z voľného času žiaka vhodný vyhovujúci systém, ktorý by plnil v svojej zacielenosti určité spoločensky významné a želateľné výchovné ciele a pritom by plne rešpektoval osobné záujmy žiakov a ich slobodné rozhodovanie.

3.4 Ak si všimneme tabuľky druhov činností, ktorým sa naše školopovinné deti venujú a majú ich vo zvláštnej obľube, zistíme, že i keď ich paleta je široká, predsa je len v svojom obsahu nevyrovnaná. Niektorým činnostiam žiaci venujú neúmerne viac pozornosti ako iným, čo je z hľadiska cieľa výchovy všestranne harmonicky rozvinutej osobnosti nesprávne. Napr. chlapci v 9. ročníku venujú sa skôr, ak tak možno povedať, činnostiam »voľného pohybu« (futbalu, hokeju bez dodržiavania pravidiel, voľným hrám, bicyklovaniu atď.) ako napr. športovým hrám, kde je potrebné viac rešpektovať určité a stanovené pravidlá a mať vhodné materiálne podmienky, dokonca niektoré z týchto hier vyžadujú i odborného inštruktora, ak tieto majú mať akú-takú úroveň.

Podobne určitá nevyváženosť v činnostiach sa javí u dievčat v 9. ročníku. Kým nepohybovým činnostiam sa venuje 56,96 % dievčat, pohybovým činnostiam len 43 % (tab. č. 11). U chlapcov 9. ročníka situácia v činnostiach voľného času z hľadiska charakteru pohybovosti a nepohybovosti je lepšia. Pohybové činnosti u chlapcov v ich voľnom čase prevažujú (62,07

Tabuľka č. 11

Frekvencia činností detí vo voľnom čase v pracovných dňoch z aspektu pohyblivosti

Chlapci 9. ročníka

Dievčatá 9. ročníka

P. č.	Činnosti	Počet frekv. v %	P. č.	Činnosti	Počet frekv. v %
A.	<i>Pohybové činnosti</i>		A.	<i>Pohybové činnosti</i>	
1.	Futbal — hokej	15,68	1.	Vychádzky	11,82
2.	Športové hry	15,03	2.	Športové hry	9,67
3.	Voľné hry	11,11	3.	Bicyklovanie	5,39
4.	Bicyklovanie	9,8	4.	Voľné hry	4,30
5.	Vychádzky	4,57	5.	Korčuľovanie	4,30
6.	Lyžovanie	2,61	6.	Plávanie	4,30
7.	Sánkovanie	1,96	7.	Lyžovanie	2,15
8.	Plávanie	1,31	8.	Sánkovanie	1,07
B.	<i>Nepohybové činnosti</i>		B.	<i>Nepohybové činnosti</i>	
9.	Čítanie	16,39	9.	Čítanie	25,80
10.	Televízia — rozhlas	11,76	10.	Televízia — rozhlas	13,97
11.	„Koníčky“	3,92	11.	Ručné práce	8,60
12.	Divadlo	3,27	12.	Divadlo	5,37
13.	Hra na hudobný nástroj	1,31	13.	Cudzie reči	3,22

percenta) nad činnosťami nepohybovými (36,65 %). Ak by sme dôkladne analyzovali obsah a charakter činností detí vo voľnom čase, zistili by sme viaceré neželateľné javy, najmä z hľadiska výchovy všestranne harmonic-ky rozvinutej osobnosti.

Cieľavedomé usmerňovanie činností detí v ich voľnom čase pri zachovaní ich charakteristických rysov, najmä princípu slobodného rozhodovania pri voľbe činností, vyžaduje, aby sme k problému voľného času detí pristupovali ako k zložitému pedagogickému problému, ktorého riešenie vyžaduje vedecký marxistický prístup. Činnosti vo voľnom čase detí možno napr. pri zachovaní princípu slobodného rozhodovania nepriamo usmerňovať želateľne vytváraním vhodných podmienok pre záujmovú činnosť detí. Vhodné podmienky a správne volený pedagogický prístup k deťom umožní im primeraný výber činnosti zodpovedajúci ich schopnostiam a záujmom. Deti takto nebudú nútené voliť si činnosti len pre činnosti samé, ale sa budú môcť venovať činnostiam zušľachťujúcim ich ducha i telo, ktoré sa v primeranej vyváženosti budú podieľať na ich duševnom a telesnom rozvoji. Bude potrebné, aby sme viac ako doteraz venovali pozornosť materiálnym a personálnym podmienkam pre realizáciu činností detí v ich voľnom čase. Bude potrebné budovať adekvátne zariadenia, ktoré umožnia deťom venovať sa širokej palete záujmových činností, ktoré svojou povahou a zameraním budú v súlade so spoločenskými záujmami.

Záujmy detí školopovinného veku o činnosti vo voľnom čase nie sú fixované. Vytvárajú sa spontánne nielen na báze vrodených vlastností, ale neraz aj podľa podmienok, aké majú deti k vykonávaniu určitých činností. Záujem detí napr. o korčuľovanie môže vzniknúť a rozvíjať sa len tam, kde deti majú k dispozícii klzisko. Čitateľské záujmy detí je možné rozvíjať a uspokojovať len tam, kde majú žiaci vhodnú knižnicu a kde sú žiaci k čitateľským záujmom vhodne vedení a usmerňovaní. Vo voľnom čase sa deti môžu venovať i činnostiam, ktoré sú z hľadiska spoločenského nielen neželateľné, ale i škodlivé. Jedným zo spôsobov, ako obmedzovať neželateľné činnosti detí, je vytváranie atraktívnych podmienok, ktoré by deti lákali pre činnosti, ktoré vyhovujú ich vlastným záujmom a nie sú v rozpore so spoločenskou potrebou, dokonca sa môžu podieľať na spoločenskom rozvoji.

Ak sme v súčasnej dobe v rozpakoch vysloviť spokojnosť so stavom činností, ktorým sa deti venujú vo svojom voľnom čase, musíme si byť vedomí, že problém bude stále zložitejší, bude vyžadovať náročnejšie pedagogické i materiálne riešenie, najmä v dôsledku prudkého rozvoja našej spoločnosti tak v oblasti spoločenskej ako i materiálnej. Vedeckotechnický a sociálny pokrok zákonite bude ďalej vyžadovať kvalitatívne zmeny v činnostiach detí v ich voľnom čase. Deti pod vplyvom kvalitatívnych zmien tak v spoločenskej ako i ekonomickej oblasti nepriamo budú nútené orientovať svoje činnosti vo voľnom čase na problémy technické. Túto orientáciu bude potrebné podporovať v každom smere, materiálne i personálne, pretože od technického pokroku bude závisieť nielen úroveň nášho hospodárstva, ale i celková naše hodnota v medzinárodnom postavení. Naše výskumy ukazujú, že v súčasnej dobe sme venovali tejto oblasti záujmov detí len veľmi malú pozornosť, že sú to nedostatky a bude ich potrebné riešiť. Ak zdôrazňujeme, že budúcnosť nám prikazuje orientovať záujmy detí viac na technickú oblasť, neznamená to odpúšťanie detí od

rozvoja ich záujmov humanitného charakteru. Naopak, i v tejto oblasti bude potrebné intenzívnejšie rozvíjať záujmy detí, najmä o čítanie krásnej literatúry, poézie, o hudbu, vychovávať a viesť deti k hlbokému prežívaniu estetických zážitkov, k chápaniu umeleckých diel a zároveň v nich prebúdzaj a rozvíjať túžbu aktívne sa podieľať najmä na tvorbe krásna, na estetike prostredia, v ktorom žijú apod. Socialistický štýl života nesmie preceniť technizáciu. Technika nesmie ovládať človeka. Človek v socialistickej spoločnosti bude používať techniku len ako prostriedok vysokej humanizácie, ktorá človeku slúži, uľahčuje mu život, ale nie je jeho cieľom.

Činnosti detí vo voľnom čase zodpovedali vždy spoločenskej a hospodárskej úrovni príslušnej doby. V našej spoločnosti neexistuje rozpor pri výchove medzi záujmami dorastajúcej generácie a záujmami spoločnosti. Naša jednotná demokratická školská sústava zabezpečuje rovnako pre všetky deti možnosť získať nielen plné základné, ale i najvyššie vzdelanie. V našej spoločnosti ako spoločnosti beztriednej neexistuje rozpor medzi výchovou dorastajúcej generácie v škole a mimo školy. Každá výchovná inštitúcia či zariadenie v svojom výchovnom zameraní podporuje školskú výchovu. A naopak. Školská výchova podporuje a ovplyvňuje výchovu mimo školských inštitúcií. Voľný čas žiakov, v ktorom musí byť rešpektovaný princíp slobodnej voľby činnosti, mohol by sa nám do určitej miery vymknúť z jednotného demokratického výchovného systému. Žiaci by sa mohli v dimenziách tohoto času venovať tak z hľadiska a záujmu ich vlastného ako i spoločenského činnostiam neželateľným, ak by sme voľnému času žiakov nevenovali primeranú pozornosť. Socialistická spoločnosť má však nielen predpoklady, ale i možnosti zabezpečiť pre činnosti detí vo voľnom čase také podmienky, a to materiálne i personálne, ktoré budú priťažlivé pre deti. Má možnosti vytvoriť pre deti prostredie primerane náročné, pritom radostné, v ktorom budú deti môcť nielen plne uspokojovať svoje záujmy a túžby, ale ktoré bude priaznivé i pre ich celkový harmonický, všestranný duševný a telesný rozvoj a ktoré budú i v súlade s celospoločenským cieľom výchovy.

LITERATÚRA

- Filipcová, B.: *Človek, práca, voľný čas*. Praha, Svoboda 1966.
- Lenin, V. I.: *Lenin o školstve*. Bratislava, SPN 1954.
- Pavlík, O.: *Mravná výchova I*. Bratislava, SPN 1963.
- Prudenskij, G. A.: *Svobodnoje vremja trudjaščichsja v socialističeskom obščestve*. Kommunist 1961, č. 15.
- Svobodnoje vremja školnikov*. Moskva, Osveta 1961.
- Švigová, M.: *Voľný čas a my*. Praha, Svobodné slovo 1967.
- Bláha, V.: *Výskum postojov žiakov a dochádzka do školských družín, klubov a škôl s celodennou starostlivosťou*. Pedagogika, 1967, č. 3.
- Haas, V.: *Pracovný čas žiakov ZDŠ*. Jednotná škola, XII, 1970, č. 8.
- Meisner, J.: *Antropologická funkcia voľného času mládeže*. Pedagogika, 1967, č. 6.
- Rotterová, B.—Čáp, J.: *K metóde výskumu činností mládeže vo voľnom čase*. Pedagogika, 1971, č. 5.

При стремлении к наиболее реальному разграничению сферы досуга и определения характера деятельности детей в свободное от учебы время следует исходить из внутреннего противоречия двух понятий «досуг — труд», причем трудовой деятельностью учащегося следует считать его учебные занятия. Исходя из этого положения, можно разбить день учащегося на две основные части: учебное время и внеучебное время. Внеучебное время учащегося нельзя считать его досугом, поскольку его значительная доля заполнена целым рядом действий, не имеющих характера свободного досуга, как, например: подготовка уроков, утренний и вечерний туалет, время на еду, время на дорогу в школу и из школы, помощь родителям и прочее. Таким образом, внеучебное время нельзя считать досугом, поскольку его распорядок обусловлен выполнением обязательных вышеприведенных видов деятельности в течение рабочего дня и недели. Досугом учащегося в рамках режима дня и недели можно считать только ту долю времени, которая оста-

ется в его распоряжении после выполнения других обязательных видов деятельности.

Возрастающие требования развитого социалистического общества в эпоху научно-технической революции и общественного прогресса вызывают необходимость выбора и известной ориентировки рода деятельности детей в свободное время и использования этого досуга в качественном отношении. Ориентировать характер использования досуга детей можно косвенно за счет создания привлекательных материальных и персональных условий. В отличие от классового капиталистического общества, в социалистическом обществе нет разнголгасия в сфере привлечения молодежи к желательному для общества способу использования досуга. Социалистическое общество располагает рациональными средствами и предпосылками для удовлетворения широких запросов учащейся молодежи в рамках кружковой самодеятельности без нарушения основного принципа использования досуга, т. е. добровольного выбора занятий по своему собственному выбору и желанию.

VILIAM HAAS

PUPILS' LEISURE TIME AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

In order to delimit the extent and determine the character of children's leisure time activities as accurately as possible, it is necessary to proceed from the contradiction of leisure and work; in the case of pupils »work« is equivalent to »learning activities«. From this point of view, the daytime of a pupil, while awake, may be divided into two basic parts, i.e. the part of the day spent at school and the part classroom work. The out-of-school time cannot be considered as the pupils' leisure time as long as a considerable part of it is filled with certain necessary activities which do not have the character of leisure time activities, such as: homework and preparation for classes, morning and evening toilet, taking meals, time spent in

going to and from school, helping parents and other similar activities as the case may be. In other words, the out-of-school time is a quantity superior to leisure time, whose delimitations are essentially determined by the above-mentioned necessary activities, no matter whether they recur at daily or weekly intervals. Thus the pupil's leisure time in both daily and weekly programmes may be considered as equivalent to that part of the day which is left after deducting the time used up by the necessary activities.

The growing demands of a developed socialist society in the period of scientific, technological and social progress necessitate a certain amount of guidance in the children's choice of leisure time acti-

vities, and this concerns the choice of both the kind and the quality of the activities. The children's choice of leisure time activities can be indirectly guided by creating attractive material and personal conditions for the activities resulting from the educational objectives and tasks of society as a whole. In a socialist society there are no contradictory efforts in winning young people for socially desirable acti-

vities in their leisure time as is the case in the class society under capitalism. Thus a socialist society has suitable conditions as well as pre-requisites for satisfying a wide range of hobby activities of young people of compulsory school age without infringing the basic principle of leisure time activities, i. e. a person's own, voluntary choice of the activities.